

Концепції політичної ідентичності в соціальних науках

Вступ

Важливим аспектом життя в сучасному соціумі є політична ідентичність, яка визначає соціальну та громадянську позицію особистості, особливості її політичної активності. Саме тому розкриття особливостей політичної ідентичності громадян України за умов суспільного транзиту є одним із пріоритетних завдань, що постають перед соціологами.

Дослідники фіксують доволі цікаву і неоднозначну динаміку змін у становленні політичної ідентичності громадян України. Так, за результатами дослідження “Моніторинг’2018: основні тенденції змін громадської думки”, що проводиться Інститутом соціології НАН України та Фондом “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва, встановлено, що на момент опитування 43,9% респондентів не мали чітко визначених ідеологічних ідентифікацій. З них 15,1% остаточно не визначили своєї позиції стосовно певної ідеології, а 28,8% взагалі не розуміються на політичних течіях [Моніторинг’2018, 2018: с. 5]. Що стосується кількості тих, хто не визначився, то вона є відносно стабільною впродовж останніх 25 років (коливається в діапазоні 15–18%). Однак кількість тих, хто не розуміється на політичних течіях, за останні 10 років зросла більш як на 12% (порівняно із даними за 2002–2010 роки) і зараз є практично такою, що була у 90-х роках ХХ століття.

Водночас соціологами зафіксовано досить високий рівень недовіри до політичних лідерів (49,3%), а також політичних партій та рухів (48,8%) [Моніторинг’2018, 2018: с. 4]. Зазначена тенденція спостерігається 10 років поспіль і разом з іншими даними викликає певне занепокоєння. Адже на тлі сталого незадоволення якістю демократичних інститутів в українському

суспільстві зростає спокуса авторитаризму та “сильної руки” як альтернативи демократії. Дві третини (60,5%) населення тією чи іншою мірою погоджуються з твердженням, що “для нормального розвитку країні потрібна “сильна рука”, а не розмови про демократію” [Моніторинг’2018, 2018: с. 3]. З одного боку, зафіксовані соціологами тенденції змін у становленні політичної ідентичності громадян свідчать про зростання ризиків для розбудови демократії в Україні, з іншого — викликають потребу у всебічному вивченні чинників, які зумовлюють такий стан розвитку політичної ідентичності громадян.

При цьому залишається відкритим питання, чи варто ототожнювати політичну ідентичність з ідеологічною ідентифікацією громадян. Ідеологічні орієнтації та ставлення громадян до суб’єктів політичної активності є важливими структурними компонентами політичної ідентичності, але не вичерпують її. Саме тому досить важливим актуальним завданням є конкретизація поняття політичної ідентичності та виокремлення її складових.

Слід зазначити, що увагу науковців прикуто до вивчення різних аспектів політичної ідентичності від середини ХХ століття. За цей період було здійснено кілька спроб концептуалізації поняття “політична ідентичність”. У межах цього процесу постійно змінювалось його змістове наповнення, конкретизувалися уявлення про його структуру. Однак, незважаючи на численні спроби надати ґрунтовну інтерпретацію поняттю “політична ідентичність”, поки що немає підстав вважати це завдання виконаним.

Особливості визначення та розуміння сутності політичної ідентичності істотною мірою пов’язані із логікою розвитку науки. У наш час науковці визнають, що поглиблене вивчення ідентичності має ґрунтуватися на низці методологічних і теоретичних положень постнекласичної наукової парадигми [Инглхарт, 2006: с. 301–312; Семененко, 2011: с. 8–12]. При цьому розмаїття інтерпретацій викликає потребу в уточненні поняття політичної ідентичності.

Мета статті полягає у проведенні теоретико-методологічного аналізу основних концепцій та підходів до вивчення політичної ідентичності в соціальних науках, здійсненні спроби визначення поняття “політична ідентичність” та виокремлення її структурних елементів.

Передумови концептуалізації поняття політичної ідентичності

Процес концептуалізації поняття політичної ідентичності має тривалу історію, яка ще далека від завершення. Адже на сьогодні це поняття розуміють як “відкритий конструкт”, постійно переосмислюваний та вдосконалюваний з урахуванням як розвитку науки, так і суспільних змін [Gleason, 1983; Waterman, 1983; Инглхарт, 2006; Семененко, 2011].

У зв’язку з цим особливого значення набуває детальний аналіз становлення поглядів науковців на політичну ідентичність, що відкриває шлях до глибшого розуміння цього феномену й дає змогу окреслити перспективні напрями його дослідження.

Вивчення ідентичності в усіх можливих її проявах завжди мало міждисциплінарний характер. Тому не дивно, що передумови для появи перших концептуальних поглядів на політичну ідентичність створювалися представниками різних наук, таких як:

- філософія (починаючи з концепції політичного світу Фукідіда [Фукидид, 2016], ідеї якого плідно розвивалися в працях Аристотеля [Аристотель, 1975], Страбона [Страбон, 1964], Діадора [Diodorogus Tarsensis, 1980], Д.Лока [Локк, 1985], Д.Г'юма [Юм, 2001], Т.Пейна [Пейн, 2000] та Т.Рида [Reid, 1983]);
- антропологія та етнографія (в концепціях та дослідженнях Е.Тейлора [Тейлор, 1989], Л.Моргана [Морган, 1933], Л.Леві-Брюля [Леви-Брюль, 2014] та К.Леві-Строса [Леви-Стросс, 1985], О.Потебні [Потебня, 1992]);
- психологія (насамперед у межах психоаналітичної концепції З.Фройда [Фрейд, 2013], у працях якого провідну роль в процесі становлення особистості відведено ідентифікації);
- соціологія (в концепції “свідомості роду” Ф.Гідінгса [Гиддингс, 2012], а також у концепціях представників символічного інтеракціонізму Дж.Г.Міда [Mead, 1934], Ч.Кулі [Cooley, 1929] та Г.Блумера [Блумер, 2017], що заклали підвалини для розуміння множинної природи ідентичності, сформованої у процесі соціальної взаємодії).

І хоча сам термін “ідентичність” (а тим паче “політична ідентичність”) зазначені науковці ще не використовували, підстави для його всебічного вивчення, глибокого розуміння й інтерпретації було закладено.

Головні етапи системного вивчення політичної ідентичності

Зараз серед дослідників є досить поширеною думка про те, що концептуалізація поглядів на політичну ідентичність здійснювалась в три етапи (“три хвилі”) [Попова, 2011: с. 13–29]. При цьому точкою відліку для системного вивчення політичної ідентичності вважається середина ХХ століття – період так званої “першої хвилі концептуалізації”, коли розпочинаються емпіричні дослідження даного феномену [Бунь, 2013: с. 200–212; Попова, 2011: с. 13–29].

Перш за все це стосується групи американських дослідників, які ввійшли в історію науки як розробники “мічиганського проекту” [Campbell, Gurin, Miller, 1954]. Вважається, що на погляди цих дослідників вплинули не тільки психоаналітичні ідеї, а й біхевіористські, що дістало відображення у базових положеннях їхньої концепції, згідно з якою політичну ідентичність розглядають як партійну ідентичність. Досліджуючи феномен політичної ідентичності, науковці дійшли таких висновків: а) люди хочуть відчувати близькість із собі подібними; б) подібність пробуджує у них певні відчуття; в) люди визнають партійні відмінності як істотні [Campbell, Converse, Miller, Stokes, 1960: р. 211–229]. На думку дослідників, обивателі не мислять ідеологічними категоріями, а у більшості виборців відсутня або є дуже низькою відповідність між ідеологічними установками та політични-

ми поглядами. Навіть не володіючи знаннями щодо спірних проблем або загальної ідеологічної орієнтації, більшість громадян керуються спільною політичною орієнтацією (так званою когнітивною та афективною “картою”), що й визначає їхній електоральний вибір.

Як показали результати досліджень американських учених, люди структурували своє розуміння комплексу спірних проблем, кандидатів і подій кампанії крізь призму лояльності до тієї чи іншої політичної партії (party loyalty) [Campbell, Converse, Miller, Stokes, 1960: p. 340–344]. При цьому партійну ідентичність науковці розглядали як похідну від соціального досвіду виборців, їхньої первинної соціалізації в сім’ї та групової соціалізації у більш зрілому віці. Так було сформовано концепцію “американського виборця”, яка охоплює різні аспекти, пов’язані з політичною активністю та електоральною поведінкою громадян.

У 1960-х роках “мічиганська модель” була загальноприйнятою. Автори книги “Американський виборець” вважали, що в демократичному суспільстві зі сталою двопартійною системою політична ідентичність пов’язана з психологічною залученістю в політику і (1) сприяє формуванню громадської думки; (2) впливає на електоральну поведінку; (3) перешкоджає створенню нових партійних рухів та сприяє стабільності чинної партійної системи [Campbell, Converse, Miller, Stokes, 1966: p. 370–385]. Завдяки цьому вона виконує такі функції: (1) структурування суспільства; (2) інтеграція інтересів груп; (3) фіксування корпоративного настрою реальних або символічних груп; (4) формування громадської думки і забезпечення соціального контролю за поведінкою громадян. Крім того, стала політична ідентичність членів партійної організації, на думку дослідників, підвищує ефективність її діяльності й виконує психотерапевтичну роль (знижує тривожність, дає відчуття своєї причетності до реалізації соціально значущих цілей) [Campbell, Converse, Miller, Stokes, 1966: p. 378–382].

Також автори “мічиганського проекту” зазначають ще одну важливу функцію політичної самоідентифікації громадян — задоволення потреби у визнанні. У деяких випадках вона відіграє провідну роль щодо мотивації політичної поведінки: сприяє перетворенню потреб у дії, допомагає людям зорієнтуватися в політичному просторі, допомагає оцінювати те, що відбувається. Ідентичність формується спочатку на підставі імітації, внаслідок спостереження за поведінкою референтної групи, усвідомлення наявних можливостей та переваг, що їх надає ця поведінка, апробації такої поведінки. Всі перелічені елементи, на думку дослідників, сприяють формуванню певної політичної ідентичності індивіда [Campbell, Converse, Miller, Stokes, 1966: p. 381–385].

Таким чином, автори даної концепції визначають політичну ідентичність як партійну за своєю сутністю. Вона включає загальні ідеологічні орієнтації, інтереси та настрої представників певних соціальних груп, забезпечує соціальний контроль за поведінкою громадян та визначає їхній електоральний вибір.

Після появи “Американського виборця” проблеми вивчення політичної ідентичності потрапляють у фокус уваги британських учених. У 1974 році вийшла друком книга Д.Батлера та Д.Стокса “Політичні зміни у Британії”,

написана на підставі узагальнення результатів панельних досліджень групи Британських електоральних досліджень (BES) [Butler, Stokes, 1974: p. 88]. Аналіз результатів цих досліджень показав, що найбільший вплив на формування політики партій та електоральну поведінку громадян мають певні суспільні проблеми, такі як: забезпечення загального добробуту в державі (соціальні програми, пенсії та будівництво муніципального житла), страйки та імміграція. Навколо цих проблем формувалися передвиборчі програми політичних партій, а електоральний вибір громадян значною мірою визначався ступенем привабливості запропонованих варіантів їх розв'язання. Внаслідок цього типовий британський виборець був змушений адаптувати свої установки, схилиючись то до правого, то до лівого крила щодо спірних питань.

Для пояснення підтримки виборцями впродовж тривалого часу певної партії у Великій Британії використано американську концепцію оцінки себе як прихильника певної партії [Berelson, Lazarsfeld, McPhee, 1954]. При цьому категорію “бачення себе” (“self-image”) дослідники охочіше застосовували, ніж поняття ідентичності.

Таким чином, автори даної концепції політичну ідентичність розглядають як сукупність установок громадян стосовно суспільно значущих проблем.

Наприкінці 1970-х та на початку 1980-х років інтерес до теорії політичної ідентичності виявили дослідники Західної й Північної Європи, яких хвилювали можливості адаптації методики оцінювання партійної ідентичності для країн із пропорційною партійною системою, а також вплив на політичну ідентичність та електоральну поведінку таких форм соціальної ідентичності, як конфесійна та соціально-статусна [Franklin, Jackson, 1983; Dalton, 1988].

Отже, перша хвиля початку 1960-х — середини 1980-х років — це період безумовного домінування розробленої “мічиганською четвіркою” американської концепції партійної ідентичності, яка за допомогою “лійки причинності” пояснювала сталу електоральну поведінку й уможливлювала середньострокові прогнози результатів виборів у країнах із двопартійною системою. Політичну ідентичність фактично прирівнювали до партійної. При цьому ідеологічну та персоніфіковану моделі ідентичності в початковій версії теорії розглядали як альтернативні або додаткові до партійної.

У середині 1980-х років означився скептицизм щодо концепту партійної ідентичності, що був викликаний визнанням з боку американських політологів та соціологів факту зниження частки “сталих прихильників” серед симпатиків демократичної і республіканської партій. Таким чином, це майже “поставило хрест” на існуванні запропонованої ними теорії політичної ідентичності як суто партійної.

Формування “другої хвилі” теорії політичної ідентичності починається в Європі в середині 1970-х років і триває впродовж наступних двадцяти п'яти років. Ці процеси пов'язують із:

- 1) початком емпіричних досліджень формування загальноєвропейської ідентичності (програма “Єврбарометр”, публікації Дж.Велша) [Welsh, 1993];

- 2) оцінкою впливу на політичну поведінку різних моделей соціальної ідентичності (Ф.Шлезингер, Р.Картер, Дж.Гелмс), передусім етнічної, а також гендерної, конфесійної, професійної [Schlesinger, 1987; Carter, Helms, 1990];
- 3) дослідженням впливу явищ глобалізації / глокалізації і становлення інформаційного суспільства на особливості політичної ідентичності (М.Кастельс) [Castels, 1997].

Саме в цей період з'являються праці, присвячені кризовим проявам політичної ідентичності. Тема кризової та негативної ідентичності, яку вперше висвітлив Е.Еріксон [Эриксон, 1996], набула розвитку в теоріях учених цього періоду. Насамперед учені активно зверталися до гендерних аспектів політичної самоідентифікації [Rupp, Taylor, 1999: p. 363–386]. Не менш цікавим видається аналіз ролі насилля та його зв'язку із віросповіданням, наприклад, релігійним фундаменталізмом, у формуванні політичної ідентичності [Vries, Weber, 1997].

Крім того, науковці дедалі частіше порушували питання про вплив стану економіки та засобів масової інформації (ЗМІ) на сталість партійних політичних уподобань. При цьому навіть прихильники традиційного погляду досліджували вплив партійної ідентичності не тільки на електоральний вибір, а й на політичну поведінку в цілому [Duch, 1988: p. 195–217]. Традиційно тривали дослідження ролі класової належності у формуванні політичних перспектив індивідів, особливостей ідентифікації окремих соціально-демографічних і статусних груп [Fiorina, 1997: p. 391–414]. Однак у цьому разі цікавими є й спроби аналізу різних колективних форм ідентифікації в конфліктах та кризових умовах, ролі особистісної та групової соціальної ідентичності в системі державного управління, характеру формування позитивної та негативної політичної ідентичності за умов демократії та в сучасному суспільстві “нових технологій” [Castels, 1997; Rose, Mishler, 1998].

У 1990-х роках активно дискутувалися питання про роль глобалізації та інформаційного суспільства у формуванні політичної ідентичності. У дослідженнях європейських вчених з'явився спеціальний напрям, представники якого особливий акцент робили на зниженні значущості національної держави та інших класичних політичних інститутів у формуванні політичної ідентичності [Dahrendorf, 1990; Vannicelli, 1989–1990]. Це пояснювалося тим, що в умовах глобалізації національна держава ніби “зникає” на тлі зростання потенціалу наднаціональних об'єднань, наприклад, Європейського Союзу, розвитку цивілізаційних ідентичностей, посилення впливу регіональних спільнот окремих країн, їхньої транскордонної активності та розвитку міжрегіональних зв'язків [Castels, 1997].

Але при цьому процеси глокалізації призвели до того, що найпростішим способом об'єднання, що дає змогу “людям уникнути почуття роз'єднаності, слабкості й беззахисності перед обличчям більш потужних історичних сил, що вирували навколо, стало об'єднання за етнічними ознаками” [Hinich, Munger, 1994: p. 289–295]. Саме тому за умов глобалізації етнічна ідентичність не просто пов'язана із політичною самоідентифікацією, а й сама набуває політичного характеру. Як зазначають науковці, часто вона являє со-

бою приклад “втраченої ідентичності”, яку розуміють як таке, що існує, але є “безголосим”, і може проявитися лише за певних умов. Стиль життя в сучасних державах стає більш уніфікованим, але виявляється й тенденція до збереження власної культури та мови, до протидії чужорідному впливу.

Важливе місце серед теорій політичної ідентичності посідають концепції проектування майбутнього. Описуючи “суспільства майбутнього” як інформаційні, М.Кастельс робить акцент на тому, що влада більше не є складовою “інститутів (держави), організацій (капіталістичних фірм) або носіїв символів (корпоративних засобів масової інформації та церкви)” [Castels, 1997: р. 367–414]. На думку науковця, саме тому триває пошук нової системи соціальних зв’язків на підставі реконструйованої ідентичності, що зумовлюється кризою двох головних інститутів індустріального суспільства — сім’ї та національної держави. Нова влада полягає в інформаційних кодах, у представницьких іміджах, на підґрунті яких суспільство зорганізовує свої інститути, а люди будують власне життя і приймають рішення щодо своїх вчинків. Таким чином, центрами влади стають уми людей. На думку М.Кастельса, політичні партії вичерпали свій потенціал. Фактично політичні доктрини, що відсилають до промислових інститутів та організацій, починаючи від демократичного лібералізму (що базується на національній державі) і закінчуючи соціалізмом (що спирається на працю), за нових соціальних умов виявляються позбавленими свого практичного сенсу. Внаслідок цього вони втрачають привабливість й у прагненні вижити йдуть шляхом нескінченних мутацій, майоріючи за спиною нового суспільства як знамена забутих війн [Castels, 1997: р. 419–428].

Водночас вичерпуються витoki “легітимної самотності” ідеологій. У постіндустріальному суспільстві ідея захисту особистості, її самотності та культури замінює ідею класової боротьби. Відштовхуючись від цього, М.Кастельс вирізняє три типи ідентичності: “легітимну ідентичність”, “ідентичність опору” і “проективну ідентичність”. Перший варіант ідентичності породжений індустріальним суспільством з його традиційним розумінням громадянського суспільства та національної держави, другий пов’язаний із переходом до нового типу цінностей, створюваних локальними спільнотами, третій визначається формуванням особистості, суб’єкта [Castels, 1997: р. 422–428].

Таким чином, політична ідентичність визначається одночасно у трьох вимірах як: 1) система традиційних установок громадян, що зумовлюють їхнє ставлення до суспільних та державних інститутів; 2) система цінностей, що виникає у представників певних соціальних груп унаслідок опору зовнішнім впливам і вможливує для них збереження / підтримання власної самотності; 3) спосіб організації власної суспільної та політичної активності особистості.

“Третя хвиля” в розвитку теорії політичної ідентичності пов’язана з періодом 1990-х — початку 2000-х років, коли політики усвідомили практичний сенс вивчення різних моделей політичної ідентичності в країнах Євросоюзу, і вектор обговорення цієї теми в науковому середовищі змінився.

Завдяки таким змінам формується концепція “політики ідентичності”, головною рисою якої є подвоєння об’єкта аналізу: поряд з вивченням стереотипів та установок масової та індивідуальної політичної свідомості (а політична ідентичність розглядається саме в цій площині, хоча, безумовно, впливає і на базові та ідеологічні цінності, і на політичні уподобання індивідів) [Straub, 2002] вчені починають активно приділяти увагу наслідкам запроваджені політики мультикультуралізму й толерантності у ставленні до мігрантів і представників нетрадиційних для європейських країн релігій [Todd, Bottos, Rougier, 2008].

Фактично автори цієї концепції політичну ідентичність визначають як сукупність ідеологічних цінностей та політичних уподобань, які є наднаціональними і притаманні громадянам великої кількості країн, об’єднаних за цивілізаційними ознаками.

З цієї точки зору цікавими є дослідження Т.Райса, М.Емерсона, В.Лота, І.Ноймана та Б.Страта, де показано вплив наднаціональних органів Євросоюзу на процес формування європейської ідентичності та зроблено спробу визначити найкращий сценарій ідентифікаційної політики.

Так, Т.Райс намагається виявити закономірності соціальної поведінки за одночасної зміни валют [Risse, 2003], В.Лот ставить завдання створити багатовимірну модель ідентичності [Loth, 2000], М.Емерсон зосереджується на необхідності побудови багатовимірної моделі інтеграції [Эмерсон, 2005], І.Нойман приділяє увагу вивченню історико-політичної концепції єдиного європейського простору [Нойманн, 2004], Б.Страт аналізує початок політики ідентичності в Євросоюзі [Strath, 2003]. Європейську ідентичність розуміють як сукупність характеристик, що відрізняють європейців від “неєвропейців” у царині культури, традиціях, способі життя, системі мислення. Однак, як зазначає О.Попова, нові моделі ідентичності не завжди мирно уживаються з традиційними [Попова, 2011].

Фактично проблема формування європейської ідентичності поставила дослідників перед необхідністю використання в трактуванні політичної ідентичності культурологічного (або цивілізаційного) підходу, оскільки в багатьох проаналізованих ситуаціях виявляється дисфункція між загальногромадянською (національною – в термінології західноєвропейських дослідників) і етнічної ідентичностями, а також спонукала до обговорення питання про “політику ідентичності” [Сміт, 1994: с. 121–123; Cerutti, 2001: р. 26–45]. При цьому серед науковців точилася гостра дискусія (особливо між Е.Гелнером і Е.Смітом) стосовно вибору парадигми (примордіальної, конструктивістської або постмодерністської), в межах якої доцільно здійснювати аналіз ідентичності.

За підсумками дискусії було констатовано, що політика ідентичності в західноєвропейських країнах стосується різних аспектів формування моделі політичної ідентичності, в якій гармонійно поєднувалися б етнічна, загальногромадянська ідентичність і сконструйована в рамках Євросоюзу європейська ідентичність. Європейську ідентичність дослідники трактують як специфічну ускладнену форму політичної ідентичності, що увібрала в себе елементи всіх інших видів.

Таким чином, “третя хвиля” інтересу до теорії ідентичності в політичній науці, що здійнялася з початку 2000-х років, акцентує увагу на взаємозв’язку національної (фактично йдеться про загальногромадянську) та етнічної ідентичностей [Ryan, 2017]. У європейських країнах об’єктом спеціального аналізу є переважно нащадки іммігрантів та автохтонні етнічні меншини, що компактно проживають на території національної держави [Vignoles, 2019].

Н.Кристенсен у статті “Значення та виміри політичної ідентичності” розглядає низку інших підходів до концептуалізації поняття “політична ідентичність” [Kristensen, 2015], — починаючи з марксистського та диспозиційно-структурального підходу П.Бурдьє, — і зазначає, що ці підходи є досить обмеженими, оскільки розглядають будь-яку ідентичність, в тому числі й політичну, як продукт економічної чи соціальної структури. Індивід залежно від своєї позиції в системі виробництва або в соціальній структурі “запрограмований” обирати ту чи іншу ідентичність. Проте соціальна практика засвідчує, що сфера політики як така та процеси індивідуальної ідентифікації мають певну автономію і що існують певні чинники (такі як політична культура, ціннісні орієнтації), які не вкладаються в ці концепції [Kristensen, 2015; Vignoles, 2019].

Деякі науковці критично ставляться не лише до окремих концепцій політичної ідентичності, а й до використання концепту ідентичності в цілому. Наприклад Р.Брубейкер та Ф.Купер досить скептично оцінювали потенціал ідентичності як інструменту соціологічного аналізу [Brubaker, Cooper, 2000]. Американські науковці пропонують замість ідентичності вивчати ідентифікацію, переходити від дослідження груп до вивчення проектів їх створення, що, на їхню думку, дає змогу акцентувати увагу на процесі, який розкриває способи бачення, інтерпретації та репрезентації реальності і наближає соціологів до практики.

Специфіка вивчення політичної ідентичності у вітчизняній науці

Як бачимо, дослідження політичної ідентичності та спроби концептуалізації цього феномену досить плідно розвивалися в зарубіжній науці. Однак, як зазначають вітчизняні соціологи (О.Вишняк, А.Ручка, Ю.Шведа, В.Ворона, М.Шульга), жодна із цих концепцій не може бути використана в чистому вигляді для аналізу політичної ідентичності громадян України, бо вони не повною мірою враховують специфіку українського суспільства [Вишняк, 2000; Ворона, Шульга, 2006; Шведа, 2007; Ручка, 2012].

Що ж до української науки, то ідентичність часто виступає предметом досліджень та публікацій. Насамперед це стосується досліджень національної, етнічної, регіональної й територіальної ідентичності. Проблематика ідентичності активно досліджується у пострадянській соціології від 1990-х років. Це не дивно, адже руйнація радянської системи та актуалізація трансформаційних процесів у країнах колишнього Союзу змусила людей переглянути своє місце в соціумі. Якщо раніше індивідові можна було ідентифікувати себе з державою, партією та “радянським народом”, то з кінця

XX століття палітра соціальних ідентичностей стала надзвичайно широкою. Феноменом ідентифікації та ідентичності займалися В.Ядов, Є.Головаха, Л.Дробіжева, І.Прибиткова, О.Стегній, О.Резнік, Н.Черниш, О.Ровенчак, Г.Коржов, М.Мищенко та багато інших науковців.

Наукові пошуки дослідників були вельми плідними й посприяли наближенню до розкриття специфіки політичної ідентифікації в українських реаліях.

Вагомий внесок у розроблення даної проблематики було зроблено в дослідженнях авторського колективу Інституту соціології НАН України та Інституту соціології РАН під керівництвом Є.Головахи та Л.Дробіжевої [Головаха, Дробіжева, 2007]. Ці автори вивчали причинно-наслідкові зв'язки у процесі формування нових ідентичностей у пострадянській період, роль державних інститутів, ЗМІ та політичних еліт у цих процесах, здійснювали глибокий порівняльний аналіз цінностей, символів та установок, на підґрунті яких формуються нові ідентичності, визначали специфіку проявів їх у різних сферах суспільного життя тощо. О.Резнік здійснив аналіз особливостей політичної самоідентифікації особистості в контексті становлення громадянського суспільства [Резнік, 2003]. О.Боровський вивчав ідеологічні маркери політичної ідентифікації громадян [Боровський, 2012].

Часто згадуються чи навіть лежать в основі проблематики досліджень національна, громадянська, етнокультурна та мовна ідентичності населення України. Тут також є цікаві напрацювання вітчизняних науковців. Так, Т.Воропаєва провела низку досліджень, що дали змогу визначити динаміку формування національної ідентичності громадян України [Воропаєва, 2016]; І.Жадан досліджує роль комунікативних практик як чинників громадянської та національної самоідентифікації [Жадан, 2016]; психосемантичні особливості національної та громадянської самоідентифікації вивчають І.Остапенко та О.Соснюк [Соснюк, Остапенко, 2017]; А.Коваленко та К.Безверха досліджують соціальну ідентичність як механізм адаптації особистості під час суспільної кризи [Коваленко, Безверха, 2017]; І.Остапенко аналізує можливі стратегії та технології активізації самоідентифікування [Остапенко, 2018].

Зазначені дослідження за змістом і спрямованістю досить схожі з ідеями часів третьої хвилі концептуалізації політичної ідентичності в зарубіжній науці. Крім того, вони розкривають українську специфіку формування політичної ідентичності громадян, надають цікавий емпіричний матеріал для пошуку відмінностей між політичною, національною, громадянською, соціальною та іншими видами ідентичності.

Проте наразі ще недостатньо уваги приділяють вивченню саме політичної ідентичності. В пострадянській соціології рідко згадують концепт “політична ідентичність” — зазвичай побіжно і без розкриття його змісту. Бракує розроблених концепцій політичної ідентичності, які б відповідали змісту соціальних процесів у державі.

Саме тому перспективи подальших досліджень ми бачимо: 1) в теоретичній площині — у більш чіткому визначенні політичної ідентичності порівняно з політичною свідомістю, політичними цінностями та орієнтаціями; 2) в емпіричній площині — у здійсненні аналізу ідентитетів, що утво-

рюють політичну ідентичність, у визначенні різновидів політичних ідентичностей населення України, у встановленні зв'язку між характером політичних ідентичностей та динамікою суспільного транзиту.

Висновки

Передумови для появи концептуальних поглядів на політичну ідентичність створювали представники різних наук: філософії (починаючи з концепції політичного світу Фукідіда, ідеї якого плідно розвивалися в працях Аристотеля, Страбона, Діадора, Д.Лока, Д.Х'юма, Т.Пейна та Т.Рида); антропології та етнографії (концепції та дослідження Е.Тейлора, Л.Моргана, Л.Леві-Брюля та К.Леві-Строса, О.А.Потебні); психології (насамперед у межах психоаналітичної концепції З.Фрейда, котрий у своїх працях провідну роль у процесі становлення особистості відводить ідентифікації); соціології (концепція “свідомості роду” Ф.Гідінгса, концепції представників символічного інтеракціонізму Дж.Г.Міда, Ч.Кулі та Г.Блумера, котрі заклали підґрунтя для розуміння множинної природи ідентичності, формованої у процесі соціальної взаємодії).

У соціологічній науці концептуалізація поглядів на політичну ідентичність відбувалась у три етапи (“три хвилі”). *Перший етап:* мічиганський проект (“Американський виборець”), де політична ідентичність розглядається як партійна ідентичність; британські концепції розв'язання суспільних проблем (Д.Батлера, Д.Стоукса), тобто інтерпретація політичної ідентичності як елемента політичної свідомості “середнього рівня” — проміжної ланки між політичними цінностями й уподобаннями. *Другий етап:* європейські концепції (програма “Євробарометр”, Дж.Велш) — розгляд політичної ідентичності як продукту процесів глобалізації; концепції опосередкованого впливу соціальної ідентичності (Р.Картер, Дж.Гелмс, Ф.Шлезингер) — розуміння політичної ідентичності як результату впливу етнічної, гендерної та конфесійної ідентичності; концепція проектування майбутнього (М.Кастельс), коли політична ідентичність постає як результат впливу процесів глобалізації / глокалізації та становлення інформаційного суспільства. *Третій етап:* концепції мультикультуралізму, згідно з якими політична ідентичність трактується як наддержавне/європейське ментальне утворення, що визначає цивілізаційний вибір (Т.Райс, М.Емерсон, В.Лот, І.Нойман, Б.Страт, Ф.Черутті); концепція загальногромадянської ідентичності (Г.Бест), що тлумачить політичну ідентичність як продукт взаємодії трьох груп: політичної еліти, економічної еліти та пересічних громадян.

За результатами теоретичного аналізу політичну ідентичність можна визначити як відчуття належності (фактичної чи уявної) до певної політичної групи (партії, громадського руху, електоральної групи), яка має власні інтереси, прагнення та очікування; ототожнення себе з певною політичною позицією (ідеологією, групою цінностей). Головні структурні елементи політичної ідентичності становлять: соціально-статусні характеристики; оцінки економічної та політичної ситуації; партійні уподобання; позиції/ставлення з

конкретних питань; оцінки персональних якостей політичних лідерів; перспективні очікування виборців від партій і кандидатів.

Джерела

- Аристотель (1975). *Метафізика* (под ред. В. Ф. Асмуса). Москва: Мысль.
- Блумер, Г. (2017). *Символический интеракционизм*. Москва: Элементарные формы.
- Боровський, О. О. (2012). Ідеологічні маркери політичної ідентифікації українських громадян. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Збірник наукових праць*, 17, 78–83.
- Бунь, В. (2013). Теоретичні підходи до аналізу електорального вибору. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, 3, 200–212.
- Ворона, В., Шульга, М. (ред.) (2006). *Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг*. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Воропаєва, Т. (2016). Спільна ідентичність в контексті консолідації українства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство*, 1, 11–14.
- Вишняк, О. (2000). *Електоральна соціологія: історія, теорії, методи*. Київ: Інститут соціології НАНУ.
- Гиддингс, Ф. Г. (2012). *Основания социологии: анализ явлений ассоциации и социальной организации*. Москва: КРАСАНД.
- Головаха, Е. (ред.), Дробіжева, Л. (ред.). (2007). *Национально-гражданские идентичности и толерантность. Опыт России и Украины в период трансформации*. Киев: Інститут социологии НАН Украины; Інститут социологии РАН.
- Инглхарт, Р. (2006). *Культура и демократия. Политология: хрестоматия*. Санкт-Петербург: Питер.
- Жадан, І. В. (2016). Комунікативні практики як чинник громадянської і національної самоідентифікації: теоретико-методологічні засади дослідження. *Проблеми політичної психології: зб. наук. праць. Ін-т соц. та політ. психології НАПН України*, 3 (17), 3–11.
- Коваленко, А. Б., Безверха, К. С. (2017). Соціальна ідентичність як механізм адаптації особистості під час суспільної кризи. *Український психологічний журнал*, 3, 48–62.
- Леви-Брюль, Л. (2014). *Первобытный менталитет*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета.
- Леви-Стросс, К. (1985). *Структурная антропология*. Москва: Главная редакция восточной литературы.
- Локк, Дж. (1985). *Сочинения: в 3 т.* (под ред. И. С. Нарского). Т. 1. Москва: Мысль.
- Моніторинг'2018: основні тенденції змін громадської думки* (2018). Київ: Центр політико-правових реформ, Фонд “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва.
- Морган, Л. Г. (1933). *Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации*. Ленинград: Издательство института народов Севера.
- Нойманн, И. (2004). *Использование “Другого”: образы Востока в формировании европейских идентичностей*. Москва: Новое издательство.
- Остапенко, І. В. (2019). *Стратегії та технології активізації самоідентифікування молоді*. Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України.
- Пейн, Т. (2000). *Права людини*. Львів: Літопис.
- Попова, О. В. (2011). Развитие теории политической идентичности в отечественной и зарубежной политологии. *Идентичность как предмет политического анализа* (с. 13–29). Москва: ИММО РАН.

Потебня, О. (1992). *Мова. Національність. Денаціоналізація*. Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США.

Ручка, А. О. (2012). Політико-ідеологічна самоідентифікація населення сучасної України. *Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг* (сс. 29–40). Київ: Інститут соціології НАН України.

Резнік, О. (2003). *Політична самоідентифікація особистості за умов становлення громадянського суспільства*. Київ: Інститут соціології НАН України.

Семененко, І. С. (2011). Ідентичність в предметному полі політичної науки. *Ідентичність як предмет політичного аналізу* (сс. 8–12). Москва: ИМЭМО РАН.

Сміт, Е.Д. (1994). *Національна ідентичність*. Київ: Основи.

Соснюк, О. П., Остапенко, І. В. (2017). Психосемантичні особливості національної та громадянської ідентичності студентської молоді. *Український психологічний журнал*, 2(4), 164–176.

Страбон (1964). *Географія*. Москва: Наука.

Тейлор, Э. Б. (1989). *Первобытная культура*. Москва: Политиздат.

Фрейд, З. (2013). *Психология масс и анализ человеческого “Я”*. Санкт-Петербург: Азбука-Аттикус.

Фукидид (2016). *История*. М.: Азбука.

Шведа, Ю. Р. (2007). Трансформації партійної системи в контексті трансформації політичної системи в Україні. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Збірник наук. праць* (19, сс. 165–173). Львів: Національний університет “Львівська Політехніка”.

Эмерсон, М. (2005). Экзистенциальная дилемма Европы. *Вестник Европы*, 15, 41–65.

Эрикссон, Э. (1996). *Идентичность: юность и кризис*. Москва: Издательская группа “Прогресс”.

Юм, Д. (2001). *О человеческой природе* (пер. с англ. С. И. Церетели). Санкт-Петербург: Азбука.

Berelson, B. R., Lazarsfeld, P. F., McPhee, W. N. (1954). *Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: The University of Chicago Press.

Brubaker, R., Cooper, F. (2000). Beyond “Identity”. *Theory and Society*, 29, 1–47.

Butler, D., Stokes, D. (1974). *Political Change in Britain*. London.

Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., Stokes, D. E. (1966). *Elections and the political order*. New York: Wiley.

Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., Stokes, D. E. (1960). *The American Voter*. New York: Wiley.

Campbell, A., Gurin, G., Miller, W. E. (1954). *The Voter Decides*. Evanston (IL): Row, Peterson and Company.

Carter, R. T., Helms, J. E. (1990). *White Racial Identity Attitudes and Cultural Values. Black and White racial identity: Theory, Research and Practice*. Westport, London.

Castels, M. (1997). *The Power of Identity*. Oxford, Blackwell.

Cerutti, F. (2001). Towards the political identity of the Europeans: An Introduction. *A soul for Europe. On the political and cultural identity of the Europeans*. Vol. 1.

Cooley, Ch. H. (1929). The Life-Study Method as Applied to Rural Social Research. *Publications of the American Sociological Society*, 23, 248–254.

Dalton, R. (1988). *Citizen Politics in Western Democracies: Public Opinion and Political Parties in the United States, Great Britain, West Germany and France*. New Jersey: Chatam House.

Dahrendorf, R. (1990). *Reflections on the Revolution in Europe*. London: Chatto & Windus.

Diodorus Tarsensis (1980). *Commentarius in Psalmos*. Corpus Christianorum Series Graeca (CCSEG), T. 6.

Duch, R. (1988). Participation in the democracies of Central and Eastern Europe: Cultural versus rational choice explanations. *The postcommunist citizen* (Ed. by S. H. Barnes, J. Simon). Budapest.

Franklin, Ch., Jackson, J. (1983). The Dynamics of Party Identification. *American Political Science Review*, 77, 957–973.

Fiorina, M. P. (1997). *Voting behavior. Perspectives on public choice: A handbook* (Ed. Dennis C. Mueller). New York: Cambridge University Press.

Gleason, P. (1983). Identifying Identity: A Semantic History. *Journal of American History*, 69(4), 910–931.

Hinich, M., Munger M. C. (1994). *Ideology and the theory of political choice*. Ann Arbor: University of Michigan press.

Kristensen, N. N. (2015). The Meanings and Dimensions of Citizens' Political Identity: Approaching an Understanding of the Concept of Political Identity. *European Consortium of Political Research (ECPR): General Conference Papers*. Montreal (Canada): Universit  de Montreal.

Loth, W. (2000). Identity and Statehood in the process of European Integration. *Journal of European Integration History*, 6, 19–31.

Mead, G. H. (1934). *Mind, Self, and Society*. Chicago: The University of Chicago Press.

Reid, Th. (1983). *Inquiry and Essays*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Risse, T. (2003). The Euro between National and European Identity. *Journal of European Public Policy*, 10(4), 487–505.

Rose, R., Mishler, W. (1998). Negative and positive party identification in post-communist countries. *Electoral Studies*, 17(2), 217–234.

Ryan, C. (2017). *Political Self-Identification and Political Attitudes*. Undergraduate Honors Theses, 57. King's University College at Western University.

Rupp, L. J., Taylor, V. (1999). Forging a Feminist Identity in an International Movement: A Collective Identity Approach to Twentieth-Century Feminism. *Signs*, 24(2), 363–386.

Schlesinger, Ph. (1987). On National Identity: Some Conceptions and Misconceptions Criticized. *Social Sciences Information*, 26(2), 219–264.

Strath, B. (2003). A European Identity: to the historical limits of a concept. *European Journal of Social Theory*, 5, 387–401.

Straub, J. (2002). *Personal and collective identity: A conceptual analysis*. New York: Berghahn Books.

Todd, J., Bottos, L. C., Rougier, N. (2008). *Political transformation and national identity change: comparative perspectives*. London, New York: Routledge.

Vannicelli, L. (1989–1990). Political participation, pluralist democracy and freedom in the constitutional state. *Annales Univeritatis Mariae Curie-Sklodowska*, Lublin, 36, 329–339.

Vignoles, V. L. (2019). *Identity: Personal and Social. The Oxford Handbook of Personality and Social Psychology*. (Ed. by K. Deaux, M. Snyder). New York: Oxford University Press.

Vries, H. de, Weber, S. (1997). *Violence, Identity and Self-Determination*. Stanford.

Waterman, A. (1982). Identify development from adolescence to adulthood: An extension of theory and a review of research. *Developmental Psychology*, 18(3), 341–358.

Welsh, J. M. (1993). *A Peoples' Europe: European Citizenship and European Identity*. Badia Fiesolana.

Отримано 26.07.2019

References

Aristotle (1975). *Metaphysics* (Ed. by V. F. Asmus). [In Russian] Moscow: Mysl. [=Аристотель 1975]

- Berelson, B. R., Lazarsfeld, P. F., McPhee, W. N. (1954). *Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Blumer, H. (2017). *Symbolic interactionism*. [In Russian] Moscau: Elementarnyie formy. [=Блумер 2017]
- Borovsky, O. O. (2012). Ideological markers of political identification of Ukrainian citizens. [In Ukrainian] *Actual problems of sociology, psychology, pedagogics: Collection of scientific works*, 17, 78–83. [=Боровський 2012]
- Brubaker, R., Cooper, F. (2000). Beyond “Identity”. *Theory and Society*, 29, 1–47.
- Bun', V. (2013). Theoretical approaches to analysis of electoral choice. [In Ukrainian] *Herald of Lvivsky University. Philosophical-political studies*, 3, 200–212. [=Бунь 2013]
- Butler, D., Stokes, D. (1974). *Political Change in Britain*. London.
- Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., Stokes, D. E. (1960). *The American Voter*. New York: Wiley.
- Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., Stokes, D. E. (1966). *Elections and the political order*. New York: Wiley.
- Campbell, A., Gurin, G., Miller, W. E. (1954). *The Voter Decides*. Evanston (Il.): Row, Peterson and Company.
- Carter, R. T., Helms, J. E. (1990). *White Racial Identity Attitudes and Cultural Values. Black and White racial identity: Theory, Research and Practice*. Westport, London.
- Castels, M. (1997). *The Power of Identity*. Oxford, Blackwell.
- Cerutti, F. (2001). Towards the political identity of the Europeans: An Introduction. *A soul for Europe. On the political and cultural identity of the Europeans*, Vol. 1.
- Cooley, Ch. H. (1929). The Life-Study Method as Applied to Rural Social Research. *Publications of the American Sociological Society*, 23, 248–254.
- Dahrendorf, R. (1990). *Reflections on the Revolution in Europe*. London: Chatto & Windus.
- Dalton, R. (1988). *Citizen Politics in Western Democracies: Public Opinion and Political Parties in the United States, Great Britain, West Germany and France*. New Jersey: Chatam House.
- Diodororus Tarsensis (1980). *Commentarius in Psalmos*. Corpus Christianorum Series Graeca (CCSEG), T. 6.
- Duch, R. (1988). Participation in the democracies of Central and Eastern Europe: Cultural versus rational choice explanations. *The postcommunist citizen* (Ed. by S. H. Barnes, J. Simon). Budapest.
- Emerson, M. (2005). Existential dilemma of Europe. [In Russian] *European Herald*, 15, 41–65. [=Эмерсон 2005]
- Ericson, E. (1996). *Identity: Youth and Crisis*. [In Russian] Moscau: Publishing group “Progress”. [=Эриксон 1996]
- Fiorina, M. P. (1997). Voting behavior. Perspectives on public choice: A handbook (Ed. Dennis C. Mueller). New York: Cambridge University Press.
- Franklin, Ch., Jackson, J. (1983). The Dynamics of Party Identification. *American Political Science Review*, 77, 957–973.
- Freud, Z. (2013). *Group Psychology and the Analysis of the Ego*. [In Russian] Sanct-Petersbourg: Azbuka-Atticus. [=Фрейд 2013]
- Giddings, E. (2012). *Essentials of sociology: analysis of phenomenon of association and social organization*. [In Russian] Moscau: KRASAND. [=Гиддингс 2012]
- Gleason, P. (1983). Identifying Identity: A Semantic History. *Journal of American History*, 69(4), 910–931.
- Golovakha, E. (Ed.), Drobizheva, L. (Ed.). (2007). *National-Civil Identities and Tolerance. Experience of Russia and Ukraine in the Transformation Period*. [In Ukrainian] Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine; Moscow: Institute of Sociology, RAS. [=Головаха, Дробіжева 2007]

Hinich, M., Munger M. C. (1994). *Ideology and the theory of political choice*. Ann Arbor: University of Michigan press.

Hume, D. (2001). *A Treatise of Human Nature* (tr. by S. I. Tseretely). [In Russian] Saint-Petersbourg: Azbuka. [=Юм 2001]

Inglehart, R. (2006). *Culture and democracy*. Politology: reader. [In Russian] Saint-Petersburg: Piter. [=Инглхарт 2006]

Kovalenko, A. B., Bezverkha, K. C. (2017). Social identity as an adaptation mechanism of personality in the social crisis [In Ukrainian]. *Ukrainian psychological journal*, 3, 48–62. [=Коваленко, Безверха 2017]

Kristensen, N. N. (2015). The Meanings and Dimensions of Citizens' Political Identity: Approaching an Understanding of the Concept of Political Identity. *European Consortium of Political Research (ECPR): General Conference Papers*, Montreal (Canada): Universit  de Montreal.

Locke, J. (1985). *Writings: in 3 vol.* (Ed/ by. I. S. Narsky), Vol. 1. [In Russian] Moscow: Mysl. [=Локк 1985]

Loth, W. (2000). Identity and Statehood in the process of European Integration. *Journal of European Integration History*, 6, 19–31.

L vi-Strauss, C. (1985). *Structural Antropology*. [In Russian] Moscow: Main editorial office of eastern literature. [=Леві-Стросс 1985]

Lévy-Bruhl, L. (2014). *Primitive mentality*. [In Russian] Saint-Petersbourg: Publishing house of Sankt-Peterburg university. [=Леві-Брюль 2014]

Mead, G. H. (1934). *Mind, Self, and Society*. Chicago: The University of Chicago Press.

Monitoring 2018: Main tendencies of change of public opinion. [In Ukrainian] Kyiv: Centre of political and legal reforms; Ilko Kycheriv "Democratic initiatives" Foundation. [=Моніторинг 2018]

Morgan, L. (1933). Ancient society, or Researches in the lines of human progress from savagery, through barbarism to civilization. [In Russian] Leningrad: Publishing house of Institute of peoples of the north. [=Морган 1933]

Neumann, I. (2004). *Uses of the Other. The "East" in European Identity Formatio*. [In Russian] Moscow: New publishing house. [=Нойманн 2004]

Ostapenko, I. (2019). *Strategies and technologies for self-identification of youth*. [In Ukrainian] Kyiv: Institute of Social and Political Psychology of NAES of Ukraine. [=Остапенко 2019]

Payne, T. (2000). *Human rights*. [In Ukrainian] Lviv: Litopys. [=Пейн 2000]

Popova, O. (2011). Development of theory of political identity in native and foreign politology. [In Russian] *Identity as a subject of political analysis* (pp. 13–29). Moscow: IMEMO RAS. [=Попова 2011]

Potebnya, O. (1992). *Language. Nationality. Denationalization*. [In Ukrainian] New York: Ukrainian Free Academy of Sciences in USA. [=Потебня 1992]

Reid, Th. (1983). *Inquiry and Essays*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Reznik, O. (2003). *An individual's political self-identification under the conditions of civil society*. [In Ukrainian] Kyiv: Institute of sociology NAS of Ukraine. [=Резнік 2003]

Risse, T. (2003). The Euro between National and European Identity. *Journal of European Public Policy*, 10(4), 487–505.

Rose, R., Mishler, W. (1998). Negative and positive party identification in post-communist countries. *Electoral Studies*, 17(2), 217–234.

Ruchka, A. (2012). Political–ideological self-identification of population of modern Ukraine. [In Ukrainian] *Ukrainian society 1992–2012. Condition and dynamics of change. Sociological monitoring* (pp. 29–40). Kyiv: Institute of sociology NAS of Ukraine. [=Ручка 2012]

Rupp, L. J., Taylor, V. (1999). Forging a Feminist Identity in an International Movement: A Collective Identity Approach to Twentieth-Century Feminism. *Signs*, 24(2), 363–386.

- Ryan, C. (2017). *Political Self-Identification and Political Attitudes*. Undergraduate Honors Theses, 57. King's University College at Western University.
- Schlesinger, Ph. (1987). On National Identity: Some Conceptions and Misconceptions Criticized. *Social Sciences Information*, 26(2), 219–264.
- Semenenko, I. (2011). Identity in substantive field of political science. [In Russian] *Identity as a subject of political analysis* (pp. 8–12). Moscow: IMEMO RAS. [=Семененко 2011]
- Shveda, Y. (2007). Transformations of political system in context of transformation of political system in Ukraine. [In Ukrainian] *Ukrainian national idea: realities and perspectives of development. Collection of scientific works*. (Is. 19, pp. 165–173). Lviv: National University "Lvivska politechnika". [=Шведа 2007]
- Smith, E. (1994). *National identity*. [In Ukrainian] Kyiv: Osnovy. [=Сміт 1994]
- Sosniuk, O., Ostapenko, I. (2017). Psychosemantic features of student youth's national and civic identity. [In Ukrainian] *Ukrainian psychological journal*, 2(4), 164–176. [=Соснюк, Остапенко 2017]
- Strabon (1964). *Geography*. [In Russian] Moscow: Science. [=Страбон 1964]
- Strath, B. (2003). A European Identity: to the historical limits of a concept. *European Journal of Social Theory*, 5, 387–401.
- Straub, J. (2002). *Personal and collective identity: A conceptual analysis*. New York: Berghahn Books.
- Taylor, E. (1989). *Primitive culture*. [In Russian] Moscow: Politizdat. [=Тейлор 1989]
- Thucydides (2016). *History*. [In Russian] Moscow: Azbuka. [=Фукидид 2016]
- Todd, J., Bottos, L. C., Rougier, N. (2008). *Political transformation and national identity change: comparative perspectives*. London; New York: Routledge.
- Vannicelli, L. (1989-1990). Political participation, pluralist democracy and freedom in the constitutional state. *Annales Univeritatis Mariae Curie-Sklodowska*. Lublin, 36, 329–339.
- Vignoles, V. L. (2019). Identity: *Personal and Social. The Oxford Handbook of Personality and Social Psychology* (Ed. by K.Deaux, M.Snyder). New York: Oxford University Press.
- Vorona, V., Shulga, M. (Eds.) (2006). *Ukrainian society 1992–2006. Social monitoring*. [In Ukrainian] Kyiv: Institute of sociology NAS of Ukraine. [=Ворона, Шульга 2006]
- Voropaeva, T. (2016). Role of the common identity in the context of consolidation of Ukrainians. [In Ukrainian] *Taras Shevchenko National university of Kyiv. Ukrainian studies*, 1, 11–14. [=Воропаєва 2016]
- Vries, H. de, Weber, S. (1997). *Violence, Identity and Self-Determination*. Stanford.
- Vyshniak, O. (2000). *Electoral sociology: history, theory, methods*. [In Ukrainian] Kyiv: Institute of sociology NAS of Ukraine. [=Вишняк 2000]
- Waterman, A. (1982). Identify development from adolescence to adulthood: An extension of theory and a review of research. *Developmental Psychology*, 18(3), 341–358.
- Welsh, J. M. (1993). *A Peoples' Europe: European Citizenship and European Identity*. Badia Fiesolana.
- Zhadan, I. (2016). Communication practices as a factor of citizenship and national self-identification: theoretical and methodological fundamentals of the study. *Problems of political psychology : collection of scientific works. Institute of social and political psychology NAPS of Ukraine*, 3 (17), 3–11.

Received 26.07.2019

ЄВГЕНІЙ СОСНЮК,

Концепції політичної ідентичності в соціальних науках

Стаття присвячена аналізу концепцій політичної ідентичності в соціальних науках. Автор визначає передумови концептуалізації поняття "політична ідентичність" в різних

соціальних науках, розглядає основні етапи системного вивчення політичної ідентичності, розкриває специфіку вивчення політичної ідентичності у вітчизняній науці. У статті наведено визначення політичної ідентичності та виокремлено її структурні компоненти. Визначено перспективи подальших досліджень, які передбачають здійснення аналізу різновидів політичних ідентичностей населення України, встановлення зв'язку між характером політичних ідентичностей і динамікою суспільного транзиту.

Ключові слова: політична ідентичність, етапи концептуалізації, структурні елементи політичної ідентичності, суспільний транзит

ЕВГЕНИЙ СОСНЮК,

Концепции политической идентичности в социальных науках

Статья посвящена анализу концепций политической идентичности в социальных науках. Автор определяет предпосылки концептуализации понятия “политическая идентичность” в различных социальных науках, рассматривает основные этапы системного исследования политической идентичности, раскрывает специфику исследования политической идентичности в отечественной науке. В статье дается определение политической идентичности и выделяются ее структурные компоненты. Определяются перспективы дальнейших исследований, предполагающие осуществление анализа разновидностей политических идентичностей населения Украины, установление связи между характером политических идентичностей и динамикой социального транзита.

Ключевые слова: политическая идентичность, этапы концептуализации, структурные элементы политической идентичности, социальный транзит

YEVHENII SOSNIUK,

Concepts of political identity in social sciences

The article is devoted to the analysis of the concepts of political identity in social sciences. The author defines the preconditions for the conceptualization of the notion of “political identity” in various social sciences, examines the main stages of systematic study of political identity, and reveals the specifics of the study of political identity in domestic science. The author provides the definition of political identity and distinguishes its structural components. The prospects for further research are determined, namely, the analysis of varieties of political identities of the population of Ukraine, and the identification of the relationship between the nature of political identities and the dynamics of social transit.

Key words: political identity, stages of conceptualization, structural elements of political identity, social transit